

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

Два ювилеї.

Річниця смерти нашого найбільшого поета тісно і нерозривно звязала ся з річницею визволення селянства на Україні й по цілій Росії.

Маніфест про визволення хоч був підписаний 19 лютого с. ст., тиждень перед смертю Шевченка, але опублікованне його відложено на першу неділю посту, і Шевченко, напружено чекаючи сього многоважного акту і сильно дражнячи ся від того проволікання, вмер серед сього сподівання. В однім часі пішли по Україні поголоски про радісну свободу народню і сумну утрату в особі великого страдника за український нарід і його поневолення. Пам'ять визволення сплела ся з образом чоловіка, котрий як ніхто відчув жак і огиду кріпацької неволі і віддав сили свого великого духа на непримирену боротьбу против неї і пропаганду визволення. І тепер в п'ятидесятилітню річницю сих подій в тіснім звязку впливають перед нами сі два моменти нашого народнього життя — свято народньої свободи і свято благовістника нової волі і нового життя.

І визволення селянського народу і великий подвиг Шевченка були вістниками радісної будучности. Для української нації, представленої міліонами селянства з незначними купками півсвідомої інтелігенції, визволення селянства відкривало перспективи побідного походу в народні маси освіти, культури, загально-людських і національних інтересів, до котрих звала всіх, великих і малих, сильних і сірих Шевченкова Муза; з інтелігентських кружків вони стелили стежки-надії в глибину народа, що мав дати підставу для нового життя нації.

Подібне значінне мало визволення і для цілої Росії. Для неї як і для України однаково було воно першим народним камінем, на котрі мали назидати ся і вже почали класти ся иньші підвалини оновленого суспільного і політичного життя. Се будівництво одначе не трівало довго і не добудована храмина нового життя зі-

стала ся сумною руїною, котру треба було боронити від дальшого руйнування, відложивши на бік мрії про „увѣнчання зданія“, яким мав послужити конституційний устрій.

Тільки сорок п'ять літ пізніше по тім першій визволенню нова політична катастрофа, зовсім аналогічна з попередньою, захитала підставами реакції, що запонадливо сплітали на місце старих кріпацьких кайданів нові ретязі. Стала на чергу справа економічного визволення робучих мас, що мало докінчити їх особисте визволення, довершене 1861 р.; вперше серйозно поставлено домагання гарантій політичної свободи, політичного і національного самоозначення. Але іпозантний суспільний рух скоро потух, стрівши ся з новою реакцією, і тактика „успокоєнія“ відсунула російське громадянство з нових позицій назад в передрозсвітні нетри „уємтрѣнія“, такого свободного і безоглядного, яким не було воно навіть в ті найгірші темні часи.

Визволення 1861 року стало знову тільки вікном в далечінь будучности, маніфест 19 лютого — заповітом будучих благодатей, не зреалізованих по нинішній день. Зовсім зрозуміло з становища найбільш послідовних реакціонерів, що й нинішнє святкування п'ятидесятиліття 1861 року вони вважали непожаданим дісонансом в реакційнім курсі нинішнього правління, що викликав тільки „плѣнной мысли раздраженіе“. Вони накликали правительство, щоб заборонило святкування річниці зовсім; се було одначе занадто різке жадання. Правительству трудно було відрікти ся від свого власного акта. Одначе на практиці святкування обставлено такими заборонами і обмеженнями, що контраст визвольних тенденцій „дней Александровых прекраснаго начала“ з теперішнім курсом російського життя сам собою виступив через се ще з більшою ніж потрібно очевидністю.

Ще більші репресії викликало наше українське Шевченкове свято. Воно дало привід до справжнього походу на Українство в Росії — не тільки з боку різних добровольців, але і всякого начальства.

Почало ся від заборони в Росії львівських видань „Кобзаря“, а по сконстатованню, що зміст його однаковий з „Кобзарем“ російських видань, конфісковано сі і віддано під суд їх видавців. Святкування п'ятидесятиліття обставлено всякими труднощами; в Києві, з огляду на умови, якими його обставлено українська громада зовсім зрікла ся святкування; в Одесі просто заборонено. Подібні відомости ідуть з інших міст. Поконфісковані передруки стільки разів дозволенних Шевченкових поезій. Конфіковано на-

віть музику, мелодію — тому хіба, що мала вона бути ювілейна. Розпочато похід против пам'ятника Шевченка. І разом з тим ішла безконечна, безглузда, дика нагінка чорної преси на „мазепинство“, „український сепаратизм“, включно до викриття плянів утворення незалежної української республіки під протекторатом Австрії й Німеччини.

Сі дурниці, розумієть ся, зістають ся при їх авторах. Але, громадянство наше понесло зовсім реальну втрату — позбавлене вільного розповсюдження найдорогшої своєї книги. Чи зискала від того державна ідея, що повний „Кобзар“, розпущений на російській Україні за сі чотири роки в числі шестидесяти тисяч, з загальною приступною книги стає заборонним овочем, — що сею заборонаю підчеркнено певні вірші, місця, вирази і надано їм в очах читачів особливу вагу і значіння, — про се теж мабуть не буде двох думок.

На тім пункті сама російська адміністрація має дуже багатий досвід. Чим був Мазепа в очах українського народу до анахтеми, киненої на нього російським правительством? „Ляхом“, ворогом народу, мерзенним прислужником панським і московським. І тільки по анахтемах, клятвах, всіх проявах терору на всяке мазепинство Мазепа виростає в очах пізніших поколінь українського шляхетства XVIII в. на „ідеал патріота“ українського, світлиці й церкви завішують ся його портретами: а нові, сучасні репресії на мазепинство встигли зробити Мазепудля закордонних Українців найбільш дорогою і популярною, найбільшим шієтизмом окруженою особою історичної України. Такі наслідки матимуть всі заборони і репресії, на які російське начальство здобудеть ся на український національний рух.

Буде нове обкращення „Кобзаря“ цензурою? А з яким же „Кобзарем“ виростали покоління Українців за тих сорок п'ять літ, що попередили вихід першого повного „Кобзаря“? Шевченкова поезія на стільки суцільна, настільки органічна, настільки перейнята одним духом, що більше або менше гострі вирази, більше або менше різкі образи не змінюють нічого в її загальному характері. Сугубо вичищений кожанчиківський Кобзар 1860-х років давав читачеві ті ж самі крамольні настрої, вирощував те „мазепинство“, котре тепер заходили ся викорінювати офіційні і неофіційні сторожі Росії. Та й і без „Кобзаря“, що цілі десятиліття був знятий з книжного ринку, зростали сі самі крамольні настрої. Щоб убити те, що так жахає російських охоронителів, треба б знищити українське слово, українську пісню, український

мотив, навіть український акцент. Адже вигострене заборонами і терором національне почуте знаходить собі поживу в найбільш тонких і неможливих до вхоплення рисах. І всяка репресія, яка падатиме на обгострену двохвіковими заборонами національну вражливість, тільки гостритиме її далі.

Спільність репресій обєднують також з новою силою сі два пам'ятні моменти — визволення і національний розвій. Перегортаючи річники „Основи“ 1861 року, відчуваєш з кожної сторінки, як тісно звязувалося в почуттях і настроях тодішніх Українців сі дві великі справи — визволення селянства, що відкривала мільонам мужицької народности двері до самоозначення і національного розвитку, і перший великий здобуток національної культури — поезія Шевченка, що почала вирисовувати ся в своїй цілості тільки з його смертю, з публікуванням великої маси його невиданих творів, і відкривала нові перспективи національного життя. Літературна спадщина Шевченка, друкована на сторінках „Основи“ 1861 року, на тлі відомостей про селянську реформу та її переведення в життя, що йшли червоною ниткою через весь річник, звучали як два голоси одної й тієї ж пісні нової будучини України. І нові репресії, що в однім часі спадають на національне життя України й на поступове життя Росії, з новою силою скріпляють созвучність сих двох провідних ідей: нашого національного розвитку і розкріпощення російського життя.

Без розкріпощення селянства, довершеного в 1861 році, були б неможливі результати національного розвитку, досягнені за сі п'ятдесят літ. Вони справедливо можуть здавати ся убогими, обидно мізерними, коли прирівнювати їх до потенціальних сил України і до тих завдань повноти національного життя, які мусить собі ставити кожний свідомий Українець. З жалем і болю мусить він подумати, що могло б бути досягнене за сі п'ятдесят літ, як би національному життю не кляло ся перепон і як би разом з розкріпощенням селянства були закладені міцні підстави політичної свободи і широкого самопорядкування, коли не національно-територіальної автономії, — як би виріс за сей час український нарід культурно, економічно, національно. Але і те що досягнено за сі п'ятдесят літ підневольного життя становить величезний крок наперед, якого в ніяким разі не годить ся нам легковажити.

В момент смерті Шевченка розуміння значіння великого українського поета і взагалі вагу української національної творчости було приступне тільки гурткам інтелігентів. Народня маса з відомостей про Шевченка могла тільки творити фольклорні легенди про його.

надлюдські сили й прикмети, — цікавий факт, який показував, що в свідомості народа не було ніяких ідей новочасного національного героя, проводиря народнього, вістника нового національного життя.

Тепер культ Шевченка і в його особі — культ національного слова незмірно поширився, охопив величезні маси пів-інтелігенції, іде сильно і незмірно в глибину народніх мас. Коли тоді були сотні (згадати мізерну цифру передплатників „Основи“, яка не доходила до сотні!) — то тепер можна говорити про сотні тисяч і мільйони. Цифри розпродажі Шевченкового Кобзаря в останнім десятиліттю не лишають в тім ніякого сумніву. І сей результат був досягнений при обставинах дійсно неможливих, при заборонах і репресіях, які не мають собі нічого рівного.

Можливості для справжньої агітації, для проповіді національної, для свobodного поширення слова друкованого і живого — властиво не було цілий сей час до нинішнього дня, бо тих кілька місяців, „коли начальство відійшло“, вся увага звернена була зовсім не на питання національні. Українство здобувало собі суспільність і нарід своєю стихійною силою без усяких плянових заходів в тім напрямі з боку інтелігенції, котрих не було та — з жалем треба сказати — нема й досі. І сею стихійною силою ширилося дуже помітно, ширить ся й тепер, не вважаючи на мінімальну, майже ніяку енергію, приложену до сього нашим громадянством, що могло б і в нинішніх обставинах працювати над загальним освідмленням свого народу далеко успішнійше і видатнійше, приготовляючи могутний розвій українського життя для тої хвилі, коли впадуть засоби теперішнього успокоєння і буде розскріпощене нинішнє житє.

„Світ у тьмі світить ся і тьма його не обняла“.
